

УДК 159.9:34.01

Оксана Олександрівна БАБЕНКО,

аспірант Харківського національного
університету внутрішніх справ

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ СЛІДЧИХ НА УЧАСНИКІВ СЛІДЧИХ ДІЙ У РАМКАХ СУДОВО- ПСИХОЛОГІЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Описується компетентність роботи судового експерта-психолога при дослідженні методів психологічного впливу під час допиту із застосуванням відеозапису. Аналізуються методи впливу на психіку особистості допитуваного.

Ключові слова: психологічний вплив, судово-психологічна експертиза, слідчий, експерт.

До компетенції психолога входить вивчення психології спілкування, індивідуальних особливостей осіб, що здійснюють комунікацію, їх соціальних ролей. Позичій та комунікативної ситуації.

Спілкування фігурантів кримінальних справ із учасниками слідчих дій, що часто фіксуються на цифрових носіях, на думку В. Б. Челпанова, варто розглядати, як «примусову комунікацію», що потребує особливого розгляду і уваги експертів у зв'язку з тим, що багато злочинців деякі свідки і потерпілі приховують значиму по справі інформацію (правду) [1].

Сам термін «психологічний вплив» має різні інтерпретації, які до того ж, відносяться до різних галузей психологічної науки (соціальна, загальна, вікова психологія) та інших наукових галузей (менеджмент, юриспруденція і т.д.). Однак, що стосується поняття «психологічного впливу» у рамках проведення судово-психологічної експертизи, найбільш чітко визначення йому надав Е. В. Сидоренко. Науковець визначив психологічний вплив, як вплив на психічний стан, емоції, думки і вчинки іншої особи виключно психологічними засобами, які можуть бути як вербальними так і не вербальними [2].

В. Ф. Єнгаличев, в свою чергу, класифікуючи поняття «психологічного впливу», як окремий випадок вирізняє поняття «психічного впливу», під яким розуміє будь який не фізичний вплив одної особистості на іншу, ознаки даного процесу чи його кінцевий результат можна виявити.

Загальним предметом експертизи психологічного впливу виступають, по-перше, реальні дані про фактори психологічного впливу, що мають значення для органу досудового розслідування, по-друге, виявлені результати впливу даних факторів на психічну діяльність людини.

Головною метою експертизи психологічного впливу є роз'яснення, аналіз, встановлення зв'язків між реальними даними факторів психологічного впливу, що мають значення для справи та їх вплив на психічну діяльність особи, які підтверджуються чи спростовуються експертом психологом шляхом дослідження [3].

Найбільш сильний вплив на особистість, відповідно до концепції Д. А. Леонтєва, той, що орієнтований на особистісно-смысловий рівень: метод примусу у вигляді таких способів як шантаж, погрози та інші, що ускладнюють реалізацію прав фігуранта законним способом; наказові дії; подавляючі дії; прямі вказівки; директивні інтонації і т.д. До цієї ж категорії впливу відносяться комплексні, орієнтовані на все вище вказані ієрархічні рівні; одностороннє задіяння усвідомленого і неусвідомленого впливу.

На когнітивну сферу значний вплив здійснюють ознаки мовленнєвої провокативного впливу (натяки, двозначні фрази, необґрунтоване затягування розмови), які можуть неоднозначно інтерпретуватися фігурантом і т.п.

На емоційний стан впливає протиріччя вербальної і можливо невербальної поведінки посадової особи, їх не конгруентність: прийом маніпулятивного впливу «уявний вплив», використання якого створює суттєвий дестабілізаційний вплив і т.п. [4].

Необхідно враховувати до яких потреб фігуранта звернуто вплив (з опорою на піраміду потреб Маслоу). Зокрема, неправдиві показання в ситуації допитів часто зумовлені і вмотивовані факторами зовнішнього психологічного впливу, в підтексті якого міститься погроза застосування фізичного насилля (зі сторони відсутніх на відеозаписі облич).

Крім того, подібний вплив змінює властиві людині способи аналізу інформації і способи поведінки. Ефект навіюваного впливу зумовлений в даному випадку зниженням самоконтролю і самокритики у відношенні змісту навіювання. Під цим же кутом зору проводиться і традиційний аналіз типів питань, що

звернені до фігуранта і характер його відповідей, як одним із способів дослідження психологічного впливу.

О. В. Гагіна, В. О. Кузнєцов и Т. Н. Секераж запропонували підхід до дослідження проблеми навідних питань під час допитів. Автори розділили основні типи запитальних висловлювань на дві групи: питання, вільні від впливу на відповідь адресата, і питання, що впливають на відповідь адресата. До першого типу відносяться спеціальні питання, які обов'язково повинні будуватися з використанням питальних слів (хто, коли, де, чому і т.д.).

До другого типу відносяться загальні, альтернативні питання, а також питальні висловлювання в яких «об'єм інформації про невідоме збільшений за допомогою спеціальних мовленнєвих засобів» у формах стверджувальних чи негативних частиць, інтонаційного виділення слів, стверджувальних висловлювань у формі питальних та ін. [5].

Отже, існує низка способів застосовувати неправомірний психологічний вплив учасниками слідчих дій на допитувану особу. Фактично єдиним способом довести наявність такого впливу є проведення судово-психологічної експертизи.

Під час дослідження судово-психологічної експертизи встановлення наявності психологічного впливу під час допиту із застосуванням відеозапису, експерти велику увагу приділяють комунікативним особливостям допитуваної особи. Дослідження комунікативної діяльності слідчого, прокурора, адвоката та інших учасників слідчих дій зводиться до встановлення типів запитань та окремих невербальних та інтонаційних окрас мовлення.

На нашу думку, для встановлення наявності психологічного впливу потрібно, насамперед, більше уваги приділяти саме комунікативним особливостям слідчого (прокурора, адвоката, оперуповноваженого тобто особи що проводить слідчу дію), а вже потім встановлювати причинно-наслідковий зв'язок з комунікативними особливостями допитуваної особи. Встановлення причинного зв'язку допоможе чіткіше зрозуміти чи міг і в якій мірі, психологічний вплив з боку учасників слідчих дій вплинути на надання показань допитуваною особою.

Список бібліографічних посилань

1. Сидоренко Е. В. Личностное влияние и противостояние чужому влиянию // Психология влияния : хрестоматия / сост. А. В. Морозов. СПб., 2001. С. 11-30.

2. Енгальчев В. Ф. Диагностика психического воздействия в процессе судебно-психологической экспертизы // Методы психологии : материалы II Всерос. науч. конф. Рос. Психол. О-ва. Ростов н/Д, 1997. Т. 3, вып. 1. С. 96–98.

3. Челпанов В. Б. Психологическая и лингвистическая экспертиза в анализе текста : монография. М. : Издат. решения, 2017. 244 с.

4. Фоменко Г. Ю., Ковалёва Л. В. Выявление признаков психологического воздействия на фигуранта, влияющих на достоверность его показаний (по материалам видеозаписей) // Судебно-психологическая экспертиза и комплексные судебные исследования видеозаписей : материалы Междунар. науч.-практ. конф. (Москва, 16 марта 2017 г.). М., 2017. С. 149–154.

5. Штеба А. А. К проблеме определения воздействующего потенциала вопросительных высказываний. // Судебно-психологическая экспертиза и комплексные судебные исследования видеозаписей : материалы Междунар. науч.-практ. конф. (Москва, 16 марта 2017 г.). М., 2017. С. 166–171.

Одержано 12.03.2018

Описывается компетентность работы судебного эксперта-психолога при исследовании методов психологического воздействия в ходе допроса с применением видеозаписи. Анализируются методы воздействия на психику личности допрашиваемого.

Ключевые слова: психологическое воздействие, судебно-психологическая экспертиза, следователь, эксперт.

УДК 155.99

Борис Алексеевич БАЗЫМА,

кандидат психологических наук, доцент,
старший научный сотрудник научно-исследовательской
лаборатории по вопросам противодействия преступности
Харьковского национального университета внутренних дел;
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-1005-1920>

МЫШЛЕНИЕ КАК ИРРАЦИОНАЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС

Подвергается критике восприятие и оценка такого психического процесса как мышление в качестве эталона рационального и логического. Рассматриваются внутренние противоречия, возникающие в результате подобного отношения к мышлению. Обосновывается подход к мышлению, как иррациональному явлению.